Оленька, дочка відставного колезького асесора Племянникова, сиділа в себе на подвір'ї на ганочку, задумавшись. Було жарко, настирливо докучали мухи, і було так приємно думати, що скоро вже вечір. Зі сходу насувалися темні дощові хмари, і звідтіля зрідка потягувало вологою.

Серед подвір'я стояв і дивився на небо антрепренер та орендар саду для розваг "Тіволі" Кукін, який квартирував тут же на подвір'ї, у флігелі.

— Знову! — говорив він з одчаєм.— Знов буде дощ! Щодня дощі, щодня дощі — наче навмисно! Адже ж це петля! Це розорення! Щодня страшні збитки!

Він сплеснув руками і продовжував, звернувшись до Оленьки:

— Ось вам, Ольго Семенівно, наше життя. Хоч плач! Працюєш, стараєшся, мучишся, ночами не спиш, усе думаєш, як би краще — і що ж? З одного боку, публіка темна, дика. Дато їй найліпшу оперетку, феєрію, чудесних куплетистів, але хіба їй це потрібне? Хіба вона в цім тямить що-небудь? їй потрібний балаган! їй подавай пошлість! З другого боку, подивіться на погоду. Майже кожного вечора дощ. Як зарядило з десятого травня, так потім увесь травень і червень, просто жах! Публіка не ходить, але ж я за оренду плачу? Артистам плачу?

Другого дня надвечір знову насувалися хмари, і Кукін говорив з істеричним реготом:

— Ну, що ж? І нехай! Нехай хоч увесь сад заллє, хоч мене самого! Щоб мені не мати щастя ні на цьому, ні на тому світі! Хай артисти подають на мене в суд! Що суд? Хоч на каторгу у Сибір! Хоч на ешафот! Ха-ха-ха!

І третього дня те саме...

Оленька слухала Кукіна мовчки, серйозно, і, бувало, сльози з'являлися в неї на очах. Кінець кінцем нещастя Кукіна зворушили її, вона його полюбила. Він був малий на зріст, худий, жовтий на обличчі, з зачесаними височками, говорив кволим тенорком і коли говорив, то кривив рота; і на обличчі в нього завжди був написаний відчай, але все ж він збудив у ній справжнє, глибоке почуття. Вона завжди любила когось і не могла без цього. Раніше вона любила свого татка, який тепер сидів хворий у темній кімнаті, в кріслі, і важко дихав; любила свою тітку, що іноді, раз на два роки, приїжджала з Брянська, а ще раніше, коли навчалася в прогімназії, любила свого вчителя французької мови. Це була тиха, добродушна, жаліслива панна з лагідним, м'яким поглядом, дуже здорова. Дивлячись на її повні рожеві щоки, на м'яку білу шию з темною родимкою, на добру, наївну посмішку, яка бувала на її обличчі, коли вона слухала щось приємне, мужчини думали: "Справді, нічого собі..." — і теж усміхалися, а гості дами не могли втриматись, щоб раптом серед розмови не схопити її за руку й не проговорити в пориві задоволення:

— Душечко!

Будинок, у Якому вона жила з дня народження і який в заповіті був записаний на її ім'я, стояв на околиці міста, в Циганській Слобідці, недалеко від саду "Тіволі"; вечорами й ночами їй чутно було, як у саду грала музика, як лопалися з тріском ракети, і їй здавалося, що це Кукін воює з своєю долею й бере приступом свого головного ворога — байдужу публіку; серце в неї солодко завмирало, спати зовсім не хотілось, і коли під ранок він повертався додому, вона тихо стукала у віконце із своєї спальні і, показуючи йому крізь завіски тільки обличчя й одне плече, ласкаво усміхалася...

Він посватався, і вони повінчалися. І коли він побачив як слід її шию та повні здорові плечі, то сплеснув руками і промовив:

— Душечко!

Він був щасливий, але тому, що в день, весілля і потім вночі йшов дощ, з обличчя в нього не зникав вираз одчаю.

Після весілля жили добре. Вона сиділа в нього в касі, доглядала за порядком у саду, записувала витрати, видавала платню, і її рожеві щоки, мила, наївна, схожа на сяйво, усмішка миготіли то у віконечку каси, то за кулісами, то в буфеті. І вона вже говорила своїм знайомим, що найвизначніше, найважливіше і найпотрібніше в світі — це театр і що зазнати справжньої насолоди й стати освіченим та гуманним можна тільки в театрі.

— Але хіба публіка розуміє це? — говорила вона.— Їй потрібний балаган! Учора в нас ішов "Фауст навиворіт", і майже всі ложі були порожні, а якби ми з Ванечкою поставили якусь пошлість, то, повірте, театр був би переповнений. Завтра ми з Ванечкою ставимо "Орфея в пеклі", приходьте.

І що говорив про театр та акторів Кукін, те повторювала й вона. Публіку вона так само, як і він, зневажала за байдужість до мистецтва і за темноту, на репетиціях втручалася, поправляла акторів, доглядала за поведінкою музикантів, і, коли в місцевій газеті несхвально писали про театр, вона плакала й потім ходила до редакції за поясненням.

Актори любили її й називали "ми з Ванечкою" і "душечкою"; вона жаліла їх і давала їм потрошки в позику, і якщо, траплялося, її обманювали, то вона тільки тихенько плакала, але чоловікові не жалілася.

І взимку жили добре. Зняли в оренду міський театр на цілу зиму й здавали його на короткий час то українській трупі, то фокусникові, то місцевим аматорам. Оленька повнішала і вся сяяла від задоволення, а Кукін худнув та жовтішав і скаржився на страшні збитки, хоч усю зиму справи йшли непогано. Ночами він кашляв, а вона напувала його

малиною й липовим цвітом, натирала одеколоном, кутала в свої м'які шалі.

— Який ти в мене славненький! — казала вона зовсім широ, пригладжуючи йому волосся.— Який ти в мене гарненький!

Великим постом він поїхав до Москви набирати групу, а вона без нього не могла спати, все сиділа біля вікна й дивилася на зорі. І в цей час вона порівнювала себе з курми, які теж цілу ніч не сплять і почувають неспокій, коли в курнику нема півня. Кукін затримався в Москві, і писав, що повернеться до великодня, і в листах уже робив розпорядження щодо "Тіволі". Але під страсний понеділок, пізно увечері, раптом почувся зловісний стукіт у ворота; хтось бив у хвіртку, як у бочку: бум! бум! бум! Сонна куховарка, ляпаючи босими ногами по калюжах, побігла відчиняти.

— Одчиніть, будь ласка! — говорив хтось за воротьми глухим басом. — Вам телеграма!

Оленька й раніше одержувала телеграми від чоловіка, але тепер чомусь так і обімліла. Тремтячими руками вона розпечатала телеграму й прочитала таке:

"Іван Петрович помер сьогодні нагло сючала ждемо розпоряджень хохорон вівторок".

Так і було надруковано в телеграмі: "хохорон" та якесь незрозуміле слово "сючала"; підпис був режисера опереткової трупи.

— Голубчику мій! — заридала Оленька.— Ванечко мій миленький, голубчику мій! Нащо ж я з тобою зустрілася? Нащо я тебе пізнала й покохала? На кого ж ти покинув свою сердешну Оленьку, сердешну, нещасну?..

Кукіна поховали у вівторок, у Москві, на Ваганьковому; Оленька повернулася додому в середу, і як тільки ввійшла до себе, то впала на ліжко й заридала так голосно, що чутно було на вулиці і в сусідніх дворах.

— Душечка! — казали сусідки, хрестячись,— душечка Ольга Семвнівна, матінка, як побивається!

Через три місяці після того якось Оленька поверталася з обідні, сумна, в глибокому траурі. Сталося так, що поряд з нею ішов, так само повертаючись із церкви, один з її сусідів, Василь Андрійович Пустовалов, управитель лісного складу купця Бабакаєва. У солом'яному капелюху та в білому жилеті, з золотим ланцюжком він був схожий більше на поміщика, ніж на торговця.

— Усяка річ має свій порядок, Ольго Семенівно,— говорив він солідно, із співчуттям у голосі,— і якщо хто з наших ближніх помирає, то, значить, так богові завгодно, і в цьому випадку ми повинні себе пам'ятати і зносити з покірливістю.

Довівши Оленьку до хвіртки, він попрощався й пішов далі. Після того цілий день вчувався їй його солідний голос, і ледве вона заплющувала очі, як ввижалася його темна борода. Він їй дуже сподобався. І, очевидно, вона теж справила на нього враження, бо трохи згодом до неї прийшла пити каву одна літня мало їй знайома дама, шо як тільки сіла за стіл, то негайно заговорила про Пустовалова, про те, що він хороша, солідна людина і що за нього залюбки піде кожна наречена. Через три дні прийшов з візитом і сам Пустовалов; він сидів недовго, хвилин з десять, і говорив мало, але Оленька його покохала, так покохала, що цілу ніч не спала й горіла, як у гарячці, а зранку послала по літню даму. Скоро її засватали, потім було весілля.

Пустовалов і Оленька, одружившись, жили добре. Звичайно він сидів у лісному складі до обіду, потім ішов у справах, а його змінява Оленька, яка сиділа в конторі до вечора і писала там рахунки та відпускала товар.

— Тепер дерево з кожним роком дорожчає на двадцять процентів,— говорила вона покупцям і знайомим.— Змилуйтесь, раніше ми торгували місцевим деревом, а тепер Васечка мусить щороку їздити по дерево у Могильовську губернію. А який тариф! — говорила вона, з жахом закриваючи обидві щоки руками.— Який тариф!

Їй здавалося, що вона торгує деревом уже давно-давно, що в житті найважливіше й найпотрібніше це дерево, і щось рідне, зворушливе вчувалося їй у словах: брус, кругляк, тес, шалівка, безім'янка, лати, лафет, обапіл... Ночами, коли вона спала, їй снилися цілі гори дощок і тесу, довгі, безкраї валки підвід, що везуть дерево кудись далеко за місто; снилося їй, ніби цілий полк дванадцятиаршинних, п'ятивершкових колод сторчма йшов війною на лісний склад, як колоди, бруси й обаполи стукались, даючи гулкий звук сухого дерева, все падало й знову вставало, нагромаджуючись одне на одне; Оленька скрикувала уві сні, і Пустовалов ніжно казав їй:

— Оленько, що тобі, люба? Перехрестись!

Які думки були в чоловіка, такі і в неї. Якщо він думав, що в кімнаті жарко або що справи тепер затихли, то так думала й вона. Чоловік її не любив ніяких розваг і в свята сидів дома, і вона так само.

— І все ви дома або в конторі,— говорили знайомі.— Ви пішли б до театру, душечко, чи до цирку.

— Нам з Васечкою ніколи по театрах ходити,— відповідала вона поважно.— Ми люди праці, нам не до дурниць. В театрах отих що доброго?

Суботами Пустовалов і вона ходили до всеношної, в свята — до ранньої обідні і, повертаючись з церкви, ішли рядочком, з розчуленими обличчями, від обох хороше пахло, і її шовкове вбрання приємно шелестіло; а дома нили чай із здобним хлібом та з різним варенням, потім їли пиріг. Щодня опівдні на подвір'ї й за воротями на вулиці смачно пахло борщем та смаженою бараниною або качкою, а пісними днями — рибою, і повз ворота не можна було пройти, щоб не захотілося їсти. В конторі завжди кипів самовар, і покупців угощали чаєм з бубликами. Раз на тиждень подружжя ходило до бані й поверталося звідти рядочком, обоє червоні.

— Нічого, живемо добре,— сказала Оленька знайомим,— слава богу. Дай боже всякому жити, як ми з Васечкою.

Коли Пустовалов виїздив до Могильовської губернії по дерево, вона дуже нудьгувала і ночами не спала, плакала. Іноді вечорами приходив до неї полковий ветеринарний лікар Смирнін, молодий чоловік, що квартирував у неї в флігелі. Він розповідав їй що-небудь або грав з нею в карти, і це її розважало. Особливо цікаві були його розповіді з його власного родинного життя; він був одружений і мав сина, але з дружиною розійшовся, бо вона його зрадила, і тепер він її ненавидів і посилав їй щомісячно по сорок карбованців на утримання сина. І, слухаючи про це, Оленька зітхала й похитувала головою, і їй було шкода його.

— Ну, спаси вас господи,— говорила вона, прощаючись з ним і проводжаючи його з свічкою до сходів.— Спасибі, що поскучали зі мною, дай вам боже здоров'я, царице небесна...

І завжди вона висловлювалася так поважно, так розсудливо, наслідуючи чоловіка; ветеринар уже зникав унизу за дверима, а вона гукала його й казала:

— Знаєте, Володимире Платоновичу, ви б помирилися з вашою дружиною. Простили б її хоч заради сина!.. Хлопчик же, мабуть, усе розуміє.

А коли повертався Пустовалов, вона розповідала йому півголосом про ветеринара та його нещасливе родинне життя, і обоє зітхали й похитували головами та говорили про хлопчика, який, певно, нудьгує за батьком, потім, за якоюсь дивною течією думок, обоє ставали перед образами, клали земні поклони й молилися, щоб бог послав їм дітей.

І так прожили Пустовалови тихо й мирно, в любові та повній згоді шість років. Та якось узимку Василь Андрійович на складі, напившись гарячого чаю, вийшов без шапки видавати дерево, простудився й занедужав. Його лікували найкращі лікарі, але хвороба взяла своє, і він помер, прохворівши чотири місяці. І Оленька знову овдовіла.

— На кого ж ти мене покинув, голубчику мій? — ридала вона, поховавши чоловіка.— Як же я тепер житиму без тебе, сердешна я й нещасна? Люди добрі, пожалійте мене, сироту круглу...

Вона ходила в чорному вбранні з плерезами і вже відмовилася назавжди від капелюшка й рукавичок, виходила з дому рідко, тільки до церкви або на чоловікову могилку, і жила дома мов черничка. І тільки як минуло шість місяців, вона зняла плерези й стала відчиняти віконниці. Іноді вже бачили ранками, як вона ходила по провізію на базар із своєю кухаркою, але про те, як вона жила в себе тепер і що робилося в неї дома, можна було тільки догадуватися. З того, наприклад, догадувалися, що бачили, як вона в своєму садочку пила чай з ветеринаром, а він читав їй вголос газету, і ще з того, що, зустрівшись на пошті з якоюсь знайомою дамою, вона сказала:

— У нас у місті немає правильного ветеринарного нагляду, і тому багато хвороб. Раз у раз чуєш, як люди занедужують від молока і

заражаються від коней та корів. Про здоров'я свійських тварин, по суті, треба піклуватися так само, як про здоров'я людей.

Вона повторювала слова ветеринара і тепер додержувалась у всьому такої ж думки, як і він. Було ясно, що вона не могла прожити без прихильності й одного року і знайшла своє нове щастя у себе в флігелі. Іншу б осудили за це, але про Оленьку ніхто не міг подумати погано, і все було таке зрозуміле в її житті. Вона і ветеринар нікому не говорили про зміну, яка сталася в їхніх взаєминах, і намагалися приховати, але це їм не вдавалося, бо в Оленьки не могло бути таємниць. Коли до нього приходили гості, його товариші по службі в полку, то вона, наливаючи їм чаю або подаючи вечеряти, починала говорити про чуму на рогатій худобі, про перлинну хворобу, про міські бойні, а він страшенно ніяковів і, коли виходили гості, хапав її за руку й шипів сердито:

— Я ж просив тебе не говорити про те, чого ти не розумієш! Коли ми, ветеринари, розмовляємо поміж собою, то, будь ласка, не втручайся. Це, нарешті, нудно!

А вона дивилася на нього з подивом та тривогою й запитувала:

— Володечку, про що ж мені говорити?!

І вона із слізьми на очах обіймала його, благала не сердитись, і обоє були щасливі.

Та, проте, це щастя тривало недовго. Ветеринар виїхав разом з своїм полком, виїхав назавжди, бо полк перевели кудись дуже далеко, мало не в Сибір. І Оленька залишилася сама.

Тепер уже вона була зовсім сама. Батько давно вже помер, і крісло його валялося на горищі, запорошене, без однієї ніжки. Вона схудла і змарніла, і на вулиці зустрічні вже не дивилися на неї, як колись, і не всміхалися до неї: очевидно, найкращі роки вже минули, залишилися

позаду, і тепер починалося якесь нове життя, невідоме, про яке краще не думати. Вечорами Оленька сиділа на ганочку, і їй чутно було, як у "Тіволі" грала музика й лопалися ракети, та це вже не викликало ніяких думок. Дивилась вона байдуже на своє порожнє подвір'я, ні про що не думала, нічого не хотіла, а потім, коли надходила ніч, ішла спати й бачила уві сні своє порожнє подвір'я. Їла й пила вона наче мимохіть.

А головне, що найгірше за все, в неї вже не було ніяких думок. Вона бачила навколо себе предмети й розуміла все, що робилось навкруги, але ні про що не могла скласти думки й не знала, про що їй розмовляти. А який це жах не мати ніякої думки! Бачиш, наприклад, як стоїть пляшка, або йде дощ, або їде селянин возом, але навіщо ця пляшка, чи дощ, чи селянин, який у них сенс, сказати не можеш, і навіть за тисячу карбованців нічого не сказав би. За Кукіпа й Пустовалова, а потім за ветеринара Отецька могла пояснити все й сказала б свою думку про що завгодно, а тепер і в голові, і в серці в неї була така ж порожнеча, як і на подвір'ї. І так моторошно, і так гірко, неначебто об'їлася полину.

Місто поволі розширювалося на всі сторони. Циганську Слобідку вже називали вулицею, і там, де були сад "Тіволі" та лісні склади, виросли вже будинки й утворився ряд провулків. Як швидко біжить час! Будинок в Оленьки потемнішав, дах заіржавів, сарай похилився, і все подвір'я заросло бур'яном та жалкою кропивою. Сама Оленька постаріла, змарніла; влітку вона сидить на ганочку, і на душі в неї, як і раніш, і порожньо, і нудно, і одгонить полином, а взимку сидить вона біля вікна й дивиться на сніг. Чи повіє весною, чи донесе вітер передзвін соборних дзвонів, і раптом налинуть спогади про минуле, солодко стиснеться серце, і з очей поллються рясні сльози, але це тільки на хвилину, а далі знову пустка, і невідомо, нащо живеш. Чорна кішечка Бриська лащиться й м'яко муркоче, та не зворушують Оленьку ці кіщині пестощі. Чи цього ж їй треба! їй би такої любові, яка захопила б усю її істоту, всю душу, розум, дала б їй думки, напрямок у житті, зігріла б її старіючу кров. І вона струшує з пелени чорну Бриську і говорить їй з досадою:

— Іди, іди... Нічого тут!

І так день по дню, рік за роком,— і жодної радості, і немає ніякої думки. Що скаже Мавра-кухарка, те й добре.

Одного гарячого липневого дня, надвечір, коли по вулиці гнали міську череду і все подвір'я заповнилося хмарами куряви, раптом хтось постукав у хвіртку. Оленька пішла сама відчиняти і, як глянула, так і обімліла: за воротьми стояв ветеринар Смирнін, уже сивий і в цивільному вбранні. Їй враз згадалося все, вона не втрималась, заплакала й поклала йому голову на груди, не сказавши жодного слова, і через сильне хвилювання не помітила, як обоє потім увійшли в будинок, як сіли чай пити.

— Голубчику мій! — бурмотіла вона, тремтячи від радості.— Володимире Платоновичу! Звідки бог приніс?

— Хочу тут зовсім оселитися,— розповідав він.— Подав у відставку і ось приїхав спробувати щастя на волі, пожити осілим життям. Та й сина пора вже віддавати до гімназії. Виріс. Я ж, знаєте, помирився з дружиною.

— А де ж вона? — спитала Оленька.

— Вона з сином у готелі, а я от ходжу й квартири шукаю.

— Господи, батечку, та візьміть у мене будинок! Чим не квартира? Ох, господи, та я з вас нічого й не візьму,— захвилювалась Оленька й знову заплакала.— Живіть тут, а для мене й флігеля досить. Радість яка, господи!

Другого дня вже фарбували на будинку дах та білили стіни, а Оленька, взявшись у боки, ходила по двору й розпоряджалася. На обличчі в неї засвітилася колишня усмішка, і вся вона ожила, посвіжішала, наче прокинулася від довгого сну. Приїхала дружина ветеринара, худорлява, негарна дама з коротким волоссям і вередливим

виразом, і з нею хлопчик Саша, маленький не по літах (йому йшов уже десятий рік), повний, з ясними голубими очима і з ямочками на щоках. І ледве хлопчик увійшов у двір, як побіг за кішкою, і зараз же залунав його веселий, радісний сміх.

— Тітонько, це ваша кішка? — спитав він в Оленьки.— Коли вона у вас ощениться, то, будь ласка, подаруйте нам одне котенятко. Мама дуже боїться мишей...

Оленька поговорила з ним, напоїла його чаєм, і серце в неї в грудях стало раптом теплим і солодко стислося, наче цей хлопчик був її рідний син. І коли ввечері він, сидячи в їдальні, повторював уроки, вона дивилась на нього розчулено й жалісливо і шепотіла:

— Голубчику мій, красунчику... Дитятко моє, і вродився ж ти такий розумненький, такий біленький.

— Островом називається,— прочитав він,— частина суходолу, з усіх боків оточена водою.

— Островом називається частина суходолу...— повторила вона, і це була її перша думка, яку вона висловила впевнено після стількох років мовчання й порожнечі в думках.

І вона вже мала свої погляди і за вечерею говорила з Сашиними батьками про те, як важко тепер дітям учитися в гімназії, але що все-таки класична освіта краще за реальну, бо з гімназії всюди відкрито шлях; хочеш — іди в лікарі, хочеш — в інженери.

Саша став ходити до гімназії. Його мати поїхала в Харків до сестри й не поверталася; батько його щодня їздив кудись оглядати гурти і, траплялось, не жив дома днів по три, і Оленьці здавалося, що Сашу зовсім занедбали, що він зайвий у домі, що він умирає з голоду; і вона

перевела його до себе у флігель і влаштувала його там у маленькій кімнатці.

І ось уже минуло півроку, як Саша живе у неї в флігелі. Щоранку Оленька входить у його кімнатку: він міцно спить, поклавши руку під щоку, не дихає. Їй шкода будити його.

— Сашенько,— каже вона сумно,— вставай, голубчику! До гімназії пора.

Він устає, одягається, молиться богу, потім сідає чай пити; випиває три склянки чаю й з'їдає два великі бублики та половину французької булки з маслом. Він ще не зовсім прокинувся від сну і тому не в настрої.

— А ти, Сашенько, не твердо вивчив байку,— каже Оленька й дивиться на нього так, немов виряджає його в далеку дорогу.— Клопіт мені з тобою. Їй вже старайся, голубчику, вчися... Слухайся вчителів.

— Ах, облиште, будь ласка! — говорить Саша.

Потім він іде вулицею в гімназію, сам маленький, але у великому кашкеті, з ранцем на спині. За ним нечутно йде Оленька.

— Сашенько-о! — окликає вона.

Він оглядається, а вона тиче йому в руку фініка або цукерку. Коли повертають в той провулок, де стоїть гімназія, йому стає соромно, що за ним іде висока, повна жінка, він оглядається й каже:

— Ви, тьотю, йдіть додому, а я тепер уже сам дійду.

Вона зупиняється й дивиться йому вслід, не кліпаючи, аж поки він зникає в під'їзді гімназії. Ах, як вона його любить! З її колишніх

прихильностей жодна не була такою глибокою, ніколи ще раніше її душа не підкорялася так віддано, некорисливо і з такою радістю, як тепер, коли в ній усе дужче й дужче розпалювалося материнське почуття. За цього чужого їй хлопчика, за його ямочки на щоках, за кашкет вона віддала б усе своє життя, віддала б з радістю, із слізьми розчулення. Чому? А хто ж його знає — чому?

Провівши Сашу до гімназії, вона повертається додому тихо, така задоволена, спокійна, велелюбна; її обличчя, помолоділе за останні півроку, всміхається, сяє; зустрічні дивляться на неї, почувають задоволення й кажуть їй:

— Здрастуйте, душечко Ольго Семенівно! Як поживаєте, душечко?

— Важко тепер стало в гімназії вчитися,— розповідав вона на базарі. — Легко сказати, вчора в першому класі задали байку напам'ять, та переклад латинський, та задачу... Ну, де тут маленькому?

І вона починає говорити про вчителів, про уроки, про підручники,— те саме, що каже про них Саша.

О третій годині разом обідають, увечері разом учать уроки і плачуть. Вкладаючи його в ліжко, вона довго хрестить його й шепоче молитву, потім, лягаючи спати, мріє про те майбутнє, далеке й туманне, коли Саша, скінчивши курс, стане лікарем або інженером, матиме власний великий будинок, коні, коляску, одружиться, і в нього народяться діти... Вона засинає і все думає про те саме, і сльози течуть у неї по щоках із заплющених очей. І чорна кішечка лежить у неї під боком і муркоче:

— Мур... мур... мур...

Раптом сильний стукіт у хвіртку. Оленька прокидається й не дихає від страху; серце в неї дуже б'ється. Минає з півхвилини, і знову стукіт.

"Це телеграма з Харкова,— думає вона, починаючи тремтіти всім тілом.— Мати вимагає Сашу до себе в Харків... О господи!"

Вона в одчаї; в неї холонуть голова, ноги, руки, і здається, що нещаснішої від неї немає людини в цілому світі. Але минає ще хвилина, чути голоси: то ветеринар повернувся додому з клубу.

"Ну, слава богу!" — думає вона.

Від серця помалу відходить тягар, знову став легко; вона лягає й думає про Сашу, який спить міцно в сусідній кімнаті і зрідка говорить уві сні:

— Я ттобі! Пішов геть! Не бийся!

1899